

Ponowna recenzja rozprawy doktorskiej pt. „Uwarunkowania ekonomiczne, społeczne i środowiskowe determinujące stan i perspektywy rozwoju drobnych gospodarstw rolniczych w centralnej i wschodniej Polsce” autorstwa mgr Andrzeja Hornowskiego

Oceniana rozprawa jest ukierunkowana na wskazanie zmian liczby drobnych gospodarstw rolniczych i na uwarunkowania determinujące ich funkcjonowanie oraz rozwój w latach 2005-2017.

Znajomością literatury tematu pozwoliła doktorantowi zdefiniować drobne gospodarstwa jako te, które posiadają 1-15 ha użytków rolnych, a ich tzw. wielkość ekonomiczna nie przekracza 25 tys. euro SO.

Treść rozprawy porządkują trzy hipotezy. W drobnych gospodarstwach rolnych w środkowo-wschodniej Polsce w latach objętych analizą:

- przeważały podmioty nie prowadzące działalności rolniczej,
- wsparcie finansowe nie stymulowało przemian agrarnych,
- kierunki zmian w potencjale i strukturze produkcji zależały w największym stopniu od dostępności miejsc pracy poza rolnictwem.

Do weryfikacji hipotez wykorzystano informacje pierwotne i wtórne. Te pierwsze zgromadzono metodą wywiadu sterowanego z pracownikami gmin wiejskich, sołtysami i osobami z drobnych gospodarstw rolnych, a w doborze tych obiektów użyto techniki losowania warstwowego z wykorzystaniem alokacji równomiernej. Dobrano próbę liczącą 117 drobnych gospodarstw z makroregionu Polskiego FADN „Mazowsze i Podlasie”, zwanego przez doktoranta Polską centralno-wschodnią. Wykorzystano w tym celu losowanie warstwowe z zastosowaniem alokacji równomiernej. Niezbędne informacje zgromadzono metodą wywiadu z posiadaczami gospodarstw dobranej próby, oraz z sołtysami wsi i pracownikami gmin, w których znajdują się badane gospodarstwa.

Zwracam uwagę, że zgromadzona próba odwzorowała tylko 39 % drobnych gospodarstw rolniczych, tj. tych których posiadacze płacili podatek rolny i prowadzili produkcję rolniczą. Poza polem obserwacji znalazła się zatem ocena stanu i perspektyw rozwoju gospodarstw wydzierżawionych i tych, których posiadacze płacili podatek, ale nie prowadzili produkcji rolniczej.

Informacje wtórne natomiast pochodzą z opracowań GUS, Biuletynu Informacji Publicznej, MRiRW, ARiMR i KRUS.

Do pogrupowania próby gospodarstw w celu sporządzenia analizy wykorzystano metodę analizy skupień. Dobrze sprecyzowano mierniki i wskaźniki, które zostały użyte do obu tych celów. Do wielowymiarowej analizy danych użyto metody (doktorant używa pojęcia - model) regresji wielorakiej.

Sposób gromadzenia wykorzystanych informacji i ich przetwarzanie oceniam jako zasadne i poprawne.

Doktorant nie poprzestał na analizie zaszłości obejmującej lata 2005-2017 i przedstawił krótką projekcję trzech możliwych kierunków rozwoju drobnych gospodarstw rolniczych, ze wskazaniem związanych z nimi zmian dochodów. Rozważył skutki zwiększenia poziomu dopłat bezpośrednich do wysokości obowiązującej na Malcie w 2017 roku, zniesienia dopłat bezpośrednich i zastąpienia KRUS system ubezpieczenia ZUS w połączeniu z obłożeniem gospodarstw progresywnym podatkiem dochodowym.

Podzielaam pogląd doktoranta, że dzięki zgromadzonym informacjom i ich przetworzeniu potwierdził pierwszą hipotezę rozprawy zakładającą, że wśród drobnych gospodarstw rolniczych działających w środkowo-wschodniej Polsce i płacących podatek rolny przeważały te, które nie prowadziły działalności rolniczej. Z badań na poziomie wsi wynika bowiem, że ich udział wynosił 61%. W gospodarstwach z powierzchnią użytków rolnych powyżej 15 ha natomiast analogiczny odsetek wynosił zaledwie 5 %.

Zgłaszam pretensję do doktoranta o mało precyzyjne sformułowania dotyczące drugiej hipotezy. Orzeka ona, że wsparcie finansowe kierowane do drobnych gospodarstw rolniczych w latach 2005-2017 nie stymulowało przemian agrarnych w Polsce centralno-wschodniej. W rozdziale – „Podsumowanie i wnioski” napisano jednak (słusznie), że wsparcie to nie stymulowało „... wyraźnych przemian agrarnych...” na badanym obszarze, gdyż powierzchnia gospodarstw rolniczych w badanych wsiach wzrosła w latach 2005-2017 o około 11 %. W moim rozumieniu doktorant nie potwierdził więc drugiej hipotezy, bo przemiany agrarne następowały na badanym obszarze i w określonym okresie czasu, lecz tempo tych przemian nie było imponujące.

Potwierdzenie hipotezy nie jest obowiązkiem osoby badającej. Hipoteza bowiem porządkuje jedynie proces badawczy. W tym przypadku odrzucenie hipotezy wymagałoby uzasadnienia wskazującego rzeczywisty stan analizowanego zjawiska

O trafności trzeciej hipotezy, wskazującej że „... dostępność miejsc pracy poza rolnictwem w największym stopniu warunkuje kierunki zmian w potencjale i strukturze drobnych gospodarstw rolniczych”, przesądziło to, że aż 82 % rodzin posiadaczy badanych drobnych gospodarstw rolniczych czerpało dochody z pracy zarobkowej, a dla 70 % rodzin posiadaczy badanych drobnych gospodarstw rolniczych było to główne źródło dochodów. Z innych ustaleń zawartych w rozprawie wynika natomiast, że praca zarobkowa rolnika i członków jego rodziny poza posiadaniem gospodarstwem wywierała wpływ na szereg cech charakteryzujących badane gospodarstwa rolne.

Doktorant przedstawił też inne wnioski i uogólnienia wynikające z rozprawy. Do wartościowszych zaliczam dwie pozycje. Pierwsza podkreśla znaczenie skracania łańcucha żywnościowego i rozwijanie tzw. małego przetwórstwa dla poprawy dochodów uzyskiwanych przez drobne gospodarstwa rolne. Druga natomiast wskazuje, że drobne gospodarstwa rolnicze nie są zbiorowością jednolitą. W ich ramach wydzielono trzy pogrupy. Jedna (zwana gospodarstwami profesjonalnymi) obejmuje 28 % podmiotów badanej próby. Ich posiadacze czerpią dochody głównie z prowadzonej działalności rolniczej, w której angażują własne zasoby pracy. Drugą podgrupą (z udziałem 42 % podmiotów) odróżnia od dwu pozostałych podgrup to, że dochody z produkcji rolniczej są dla posiadaczy i ich rodzin ważnym źródłem dochodu ogólnego. W trzeciej podgrupie natomiast (tzw. gospodarstwa hobbystyczne), z udziałem 30 % podmiotów badanej próby, dorośli członowie rodziny pracują poza posiadaniem gospodarstwem rolniczym, a produkcja rolnicza jest niewielkim źródłem dochodów ogólnych poszczególnych rodzin.

Ocenianą rozprawę kończą wskazania, nawiązujące do literatury tematu i uzyskanych wyników badawczych, a kierowane do polityków zajmujących się gospodarką.

Przechodzę do podsumowania recenzji. Przypominam, że pierwotną wersję ocenianej rozprawy skierowałem do poprawy, ponieważ została napisana niechlujnie. Doktorant skorzystał z większości uwag i wersja obecna jest napisana znacznie lepiej.

Sumując wyrażam opinię, że oceniana rozprawa zawiera oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i zarazem ważnego problemu praktycznego ulokowanego na styku gospodarki z życiem społecznym i ekologią, a doktorant wykazał się wiedzą teoretyczną związaną z rozwiązywanym problemem. Z powyższych spostrzeżeń wynika, że mgr Andrzej Hornowski ma umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Dla doktoranta mam praktyczną radę nawiązującą do moich życiowych doświadczeń. Jeśli zależy mi na jakości danego opracowania, to staram się go napisać nie na ostatnią chwilę, ale na tyle wcześnie by po około dwu tygodniach móc go raz jeszcze przeczytać. Wtedy łatwiej w nim można dostrzec uchybienia, które oczywiście należy usunąć.

Recenzję tę sporządziłem na podstawie pisma z 1.10.2020 roku podpisanego przez dr hab. Mariusza Maciejczaka - profesora nadzwyczajnego SGGW i p.o. dyrektora Instytutu Ekonomii i Finansów tejże Uczelni. Do pisma dołączony był maszynopis rozprawy.

/Wojciech Józwiak/